

EGYPTSKÁ BOŽSTVA V ANTICKÉM SVĚTĚ

JARO 2019 (2)

NEPHTHYS (NEBTHET) A ISIS

- *"Ascend and descend; descend with Nephthys, sink into darkness with the Night-bark. Ascend and descend; ascend with Isis, rise with the Day-bark."*
- Pyramid Text Utterance 222 line 210.

EGYPTŠTÍ PANOVNÍCI – MEZI BOHEM A ČLOVĚKEM

- Královská moc byla instituce zavedena již od původních mytických časů jako součást řádu (*maat*).
- Předobraz pro vladaře v mýtu o souboji Hora a Seta s Horem jakožto právoplatným následníkem Osirida.
- Bohové vždy jednali v božské sféře
- Králové měli někdy aspekty božské a jindy lidské. (např. Tutanchamon – kuráž Seta, síla Hora, vědomosti Rea, schopnosti Ptaha atd.)
- Původ krále ve světě lidském, ale mohl jednat v obou sférách.
- Bůh byl ve své podstatě nesmrtelný, zatímco král musel nesmrtelnost získat.

EGYPTŠTÍ PANOVNÍCI – MEZI BOHEM A ČLOVĚKEM

- Monarcha musel udržovat *maat*.
- Panovník byl zároveň veleknězem každého boha
- Králové označováni jako synové boha Re
- Král měl kult jako žijící božstvo (ale ne takové božstvo jako bohové na nebesích)
- Král v životě ztotožněn s Horem a po smrti s Osiridem.

EGYPTŠTÍ PANOVNÍCI – MEZI BOHEM A ČLOVĚKEM

- Západní člověk má problém pochopit rozdílné kvality božství.
- Může pomoci rozlišení mezi úřadem a bytostí
- Bytost krále smrtelná, ale úřad božský – splynutí těchto dvou faktorů = božské království.
- Speciální Ka
- Aby panovník dal váhu svým pověřením, nechával si sepsat ustanovovací texty, že z chaosu vrátil zemi k pořádku.
- Kult žijícího krále byl ale pro Egyptany stále o něco více kontroverzní, než kult mrtvého krále. Kult mrtvého vládce prochází celými dějinami Egypta.
- Pohřební rituály hlavně pro panovníky a mocné, než přišla Kniha mrtvých (cca 1550 př. n. l.), která tyto rituály rozšířila a demokratizovala.

ALEXANDER VELIKÝ A JEHO ODKAZ

- Alexandros Veliký (356 – 323 př. n. l.)
- Nástup na makedonský trůn v roce 336 př. n. l.
- Usiloval o sjednocení Řeků proti perské moci
- Výsledkem byla říše rozprostírající se od Egejského moře po řeku Indus v Indii (Západ – Východ) a od severního pobřeží Černého moře až po Núbii a Saharu v Severní Africe.

ALEXANDER VELIKÝ V EGYPTĚ

- Arriános (III.1.): *Peršan Mazakés, Dáreiem ustanovený satrapa egyptský, jenž věděl, jak dopadla bitva u Issu a že se Dáreios dal hanebně na útěk, že Foiníkie, Sýrie a většina Arábie jsou v moci Alexandra a on sám že se vůbec nemůže opřít o vojenskou moc perskou, ochotně uvolnil Alexandrovi vstup do měst i do země.*
- Vstup 332 př. n. l.; Alexandrovo dilema – tyran nebo legitimní nástupce
- Snaha Alexandra být legitimním a sjednocujícím panovníkem
- Při nástupu na trůn v Egyptě Alexander postupoval podle protokolu
- Navštívil Heliopoli (město slunečního boha) a hlavní město Memfis, kde obětoval královskému bohu Apidovi v chrámu boha Ptaha. (Návaznost na egyptskou tradici)
- Uspořádal atletické a umělecké hry. (návaznost na řeckou tradici)
- Roky v Egyptě se začaly počítat podle délky jeho vlády, tak jako tomu bylo u předchozích vládců Egypta.

ALEXANDER VELIKÝ V EGYPTĚ

- Počátek 331 př. n. l.; Alexandrova cesta do oázy v Síwě za věštcem boha Amona.
 - Chtěl se ptát na svůj původ a na svou budoucnost.
 - Alexander kladl Amona do svého rodokmenu (syn-otec; stejně jako Perseus a Héraklés měli za otce Dia).
 - Filip II. byl ale stále považován za jeho smrtelného otce.
 - Amon ze Síwy byl též známý jako Zeus-Amon.
 - Tohoto boha uctívali od 5. stol. př. n. l. v Makedonii jako libyjského Amona.
 - Alexandr tak navštívil boha, kterého znal z Makedonie.
 - Panovník jako syn Amona nebo boha Re byla populární představa a byla v harmonii se smýšlením Alexandra o sobě samém.
-

ALEXANDER VELIKÝ V EGYPTĚ

- Otázky, které Alexander věštci kladl, si nechal téměř všechny pro sebe.
- Legitimizační výjimka: Řekl, že věstec potvrdil jeho příbuzenství s Amonem
- Plútarchos (*Alex. 27*) uveřejnil další otázky. Alexander se měl ptát na to, zda ovládne svět a zda byla vražda jeho otce již pomstěna.
- Jakmile se Alexander vrátil ze Síwy, přijeli poslové s věštbami od didymského Apollóna a Sibyly z Erytreje a potvrdili jeho zrození bohem.
- To pravděpodobně nebyla náhoda a Alexander do Egypta již přijel s myšlenkou příbuzenství s Diem a Amonem
- V 331 také založil město a jedno z budoucích hlavních center helénistického světa Alexandrii

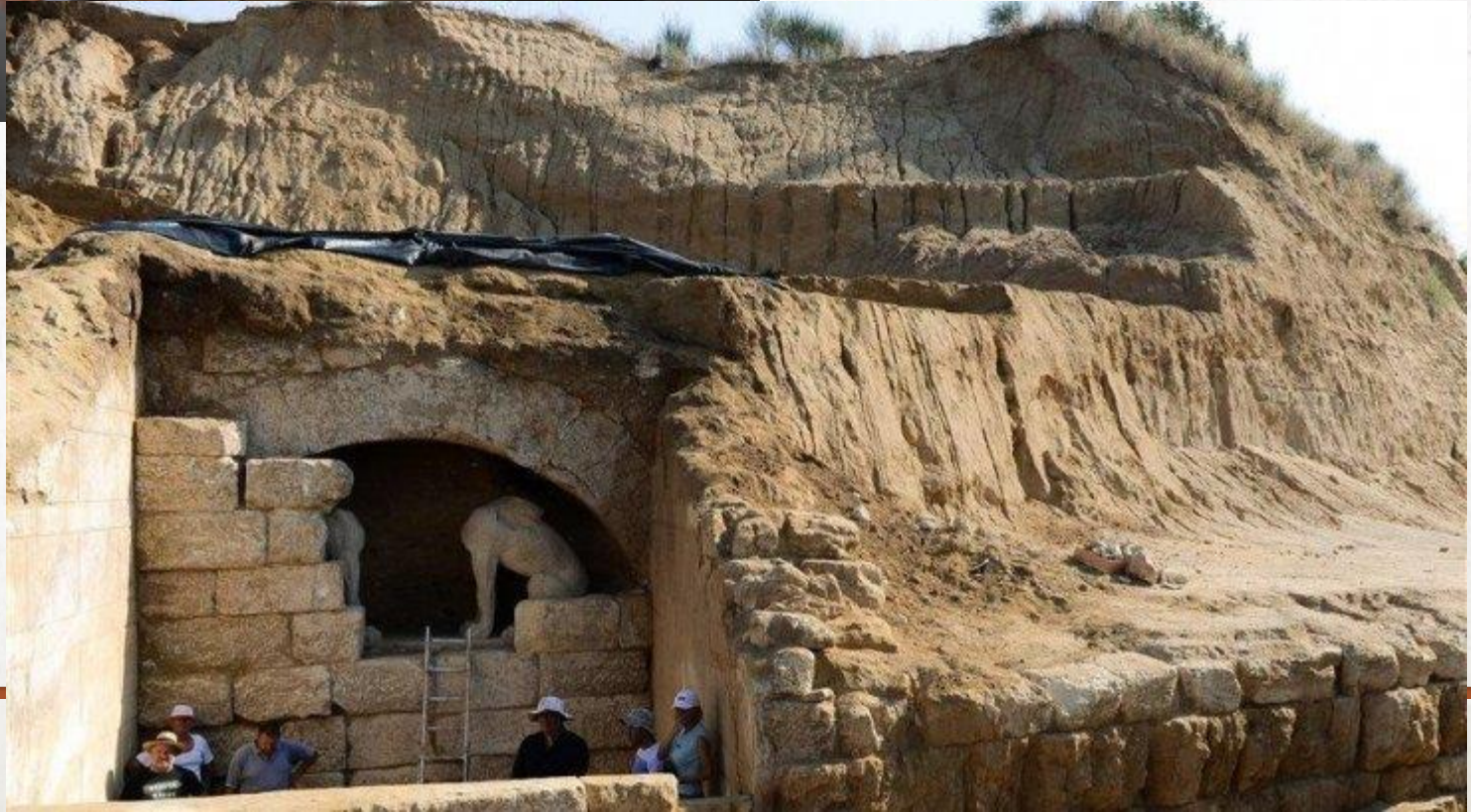
ALEXANDER VELIKÝ V EGYPTĚ

- Krom spojení s Amonem a historickým otcem Filipem II. potřeba vytvořit příbuzenský vztah s historickým panovníkem Egypta (pro ideologické a rituální potřeby)
- Nektanebos II. – poslední egyptský panovník před perskou invazí
- Proč zrovna Nektanebos II. ?:
 - a) Oblíbenec bohů (stavitel a restaurátor chrámů, podporoval zvířecí kulty, chrámům daroval pozemky, obnovoval sochy jednotlivých kultů)
 - b) V roce 350 př. n. l. vyhrál bitvu nad Peršany (Podle Pseudo-Kallisthena vyhrál právě proto, že byl otcem Alexandra. Podle pramene navštívil Alexandrovu matku a právě on v převleku za Amona s Olympiadou počal Alexandra, jako Hora, „který pomstí svého otce“.)

ALEXANDER VELIKÝ V EGYPTĚ

- Na jaře 331 př. n. l. Alexander zase vyrazil z Memfidy na své válečné tažení.
- 323 př. n. l. umírá v Babylonu a vyslovuje přání být pohřben u Amona v Síwě.
- Arriános (VI.19.) (Alexander u řeky Indus): *Tu se vrátili k onomu ostrovu v řece, a když spustili kotvy při jeho okraji, Alexandr vzdal oběť všem těm bohům, jimž obětovat, jak prohlásil, mu nařídil Ammón.*
- Arriános (VII.14.) (Truchlení nad mrtvým Héfaistiómem): *Někteří píší, že (Alexander) vyslal posly i k Ammónovi s dotazem na boha, zda dovoluje přinášet oběti Héfaistiónovi jako bohu, avšak Ammón to prý nedovolil.*

ALEXANDER VELIKÝ A JEHO ODKAZ

- Alexandros Veliký umírá roku 323 př. n. l.
- Antigonos Jednooký – poslední z Alexandrových vojevůdců bránící sen o rozlehlé říši umírá v bitvě u Ipsu roku 301 př. n. l.
- Od 275 př. n. l. se prosadily tři dynastie odvozující svůj původ od tří vojevůdců Alexandra Velikého: Seleukovci, Ptolemaiovci a Antigonovci.
- Seleukovci vládli na území bývalé Persie, Ptolemaiovci v Egyptě a Antigonovci v Makedonii.

PTOLEMAIOS I. SÓTÉR

- Narozen 367/366 př. n. l. Lagovi a Arsinoé, kteří patřili k váženým makedonským rodinám.
- Jeden z hlavních generálů Alexandrova tažení
- V Egyptě jako jeden z mála navštívil s Alexandrem chrám Amona v Síwě.
- Zajal Bessa, vraha Dariea III., který byl králem Peršanů.
- Během tažení Alexandra v roce 327 velel třetině celé armády.
- Po smrti Alexandra v roce 323 př. n. l. se stal satrapou Egypta

PTOLEMAIOS I. SÓTÉR

- Po smrti Alexandra se stal Perdikkás regentem říše
- Alexander si přál být pochován v Síwě v Egyptě
- Perdikkás měl v úmyslu ho ale pochovat v Aigách, hrobce makedonských králů.
- Ptolemaios zastavil výpravu v Sýrii a tělo si odvezl do hlavního města Egypta, Memfidy (Mennoferu).
- Později jeho ostatky uložil v Alexandrii.

PTOLEMAIOS I. SÓTÉR

- Nejdříve byl egyptským satrapou a v 306/304 př. n. l. se stal králem Egypta. (Konec vlády 283/282 př. n. l.)
 - Legitimizace Alexandrem
 - a) Převoz ostatků do Egypta
 - b) Korunovace faraonem v Memfidě a korunovační hostina na výročí Alexandrově smrti
 - c) Ptolemaios znovu nechal razit mince zobrazující Alexandra s atributy Dia, Dionýsa a Amona.
 - d) Ptolemaios také vyobrazován s atributy Dia, Dionýsa a Amona. Trůnní jméno: *Mery-amun Setep-en-re* (Milovaný Amonem, vyvolený Reem)
 - e) Učinil z mrtvého Alexandra státního boha a jeho kněží byli nejvýše postavení kněží v Egyptě (avšak etnicky tento úřad vykonávali vždy Řekové).
-

PTOLEMAIOS I. SÓTÉR A OSTROV RHODOS

- Ostrov Rhodos byl již od konce 4. století př. n. l. jedním z důležitých partnerů Egypta v obchodě s obilím.
- Z ekonomických důvodů ihned uznali Ptolemaia jako krále Egypta.
- V roce 305/304 př. n. l. ostrov Rhodos oblehl Démétrios I. Poliorkétés (syn Antigona I. Jednookého). Ostrov však obležení přečkal se značnou pomocí Ptolemaia, který ostrov zásoboval (vojensky, potraviny).
- Na památku tohoto vítězství vybudovali na Rhodu Kolos rhodský a Ptolemaiovi mohli (předmět akademické diskuze) přisoudit titul Sótér (zachránce).

PTOLEMAIOS II. FILADELFOS

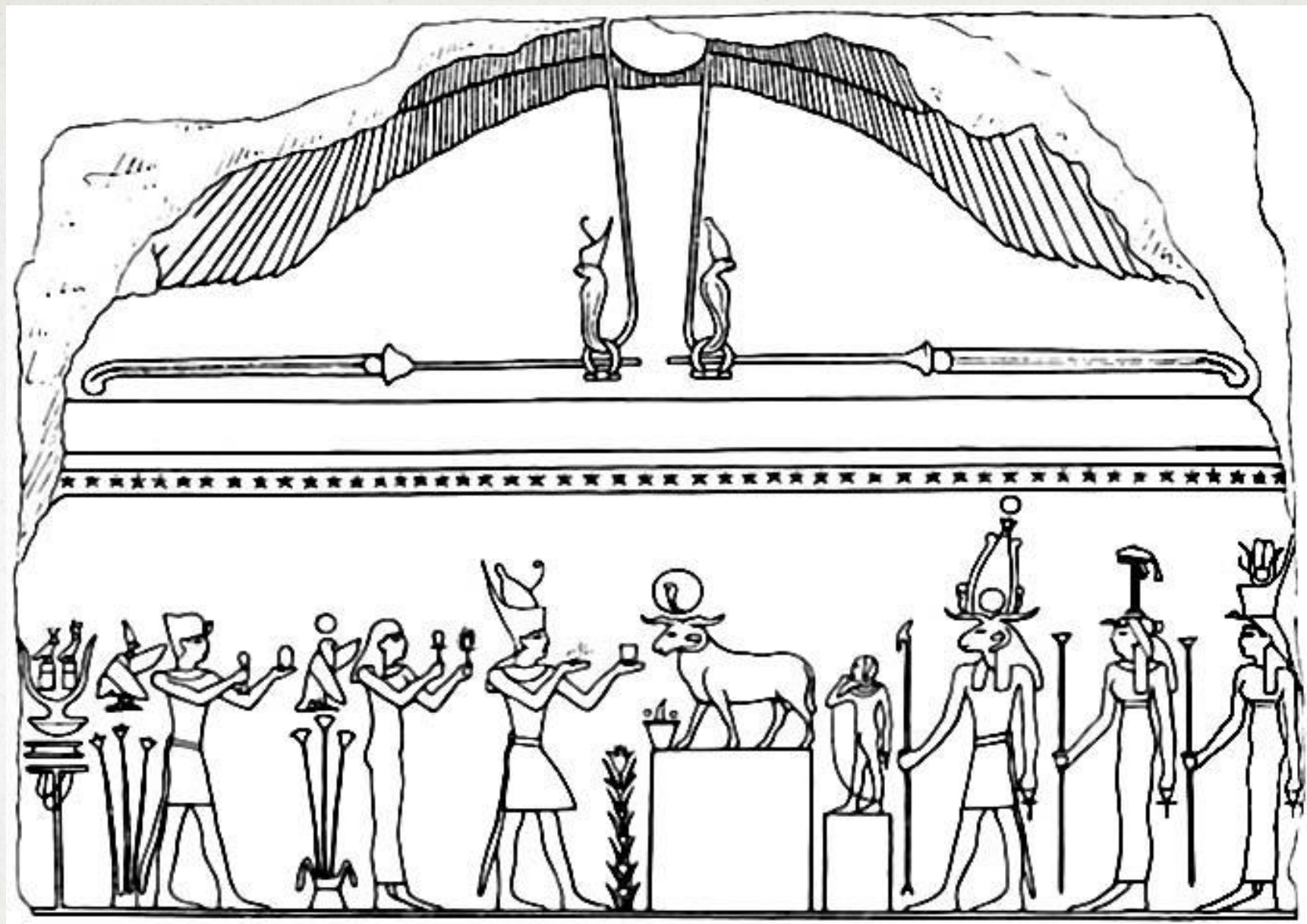

PTOLEMAIOS II. FILADELFOS

- Společně s otcem vládl od 285/284 př. n. l. a v roce 282 př. n. l. byl korunován faraonem. (Umírá 246 př. n. l.)
- Nejdříve byl v manželství s dcerou Lýsimacha Arsinoe I. Tu ale později odsunul a oženil se s vlastní sestrou Arsinoe II.
- Pro tradiční Řeky a Makedonce byl takový skandální svazek porušením tabu.
- Básník Sodates si dělal legraci z královského páru a zaplatil za to životem
- Básník Theokritos královský pár oslavoval a připodobňoval je k bohům a jeho postavení bylo posíleno.

PTOLEMAIOS II. FILADELFOS

- Trůnní jméno: *User-ka-en-re Mery-amun* (Mocné je Reovo ka, Milovaný Amunem).
- Po korunovaci navštěvoval důležité chrámy, obzvláště ty, kde se praktikoval zvířecí kult a pomáhal je dokončit.
- Zavedl posmrtný kult svého otce (*theos Soter*).
- Zavedl slavnosti na počest svého otce Ptolemaia, které se konaly co 4 roky a konkurovaly Olympijským hrám.
- Po smrti své matky - druhé manželky a královny Ptolemaia I. Sótéra Bereníké I., ji přiřadil do kultu prvního ptolemaiovského páru (*theoi Soteres*).

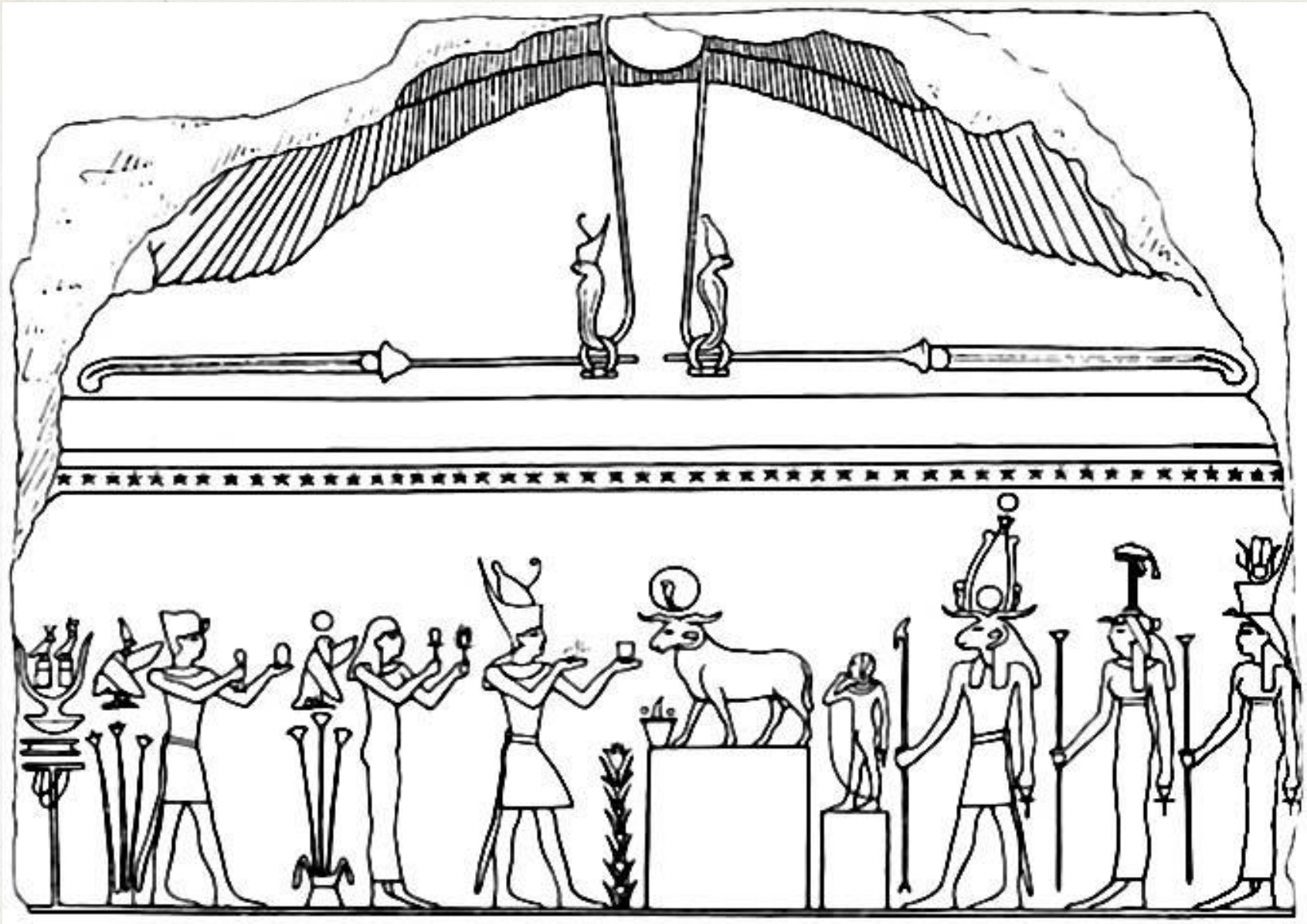
PTOLEMAIOS II. FILADELFOS A SOUROZENECKÁ BOŽSTVA

- Po roce 272/271 př. n. l. žijící královský pár (Ptolemaios II. a Arsinoé II.) začlenění do Alexandrova kultu.
- Kněz Alexandra byl od té doby zároveň knězem *Theoi Adelphoi* (sourozenecká božstva).
- Ptolemaios II. Filadelfos a jeho sestra-manželka Arsinoé II. tedy interpretovali svůj sňatek jako *hieros gamos* sledující příklad Dia a Héry a Ísidy a Osirida.
- Ptolemaios II. obdržel titul *Filadelfos* (milující sestru) právě díky sourozeneckému spojení.
- Byl to první královský pár vládnoucí v Egyptě, který byl sourozenecký. Do té doby se tak jednalo o „nejčistší“ imitaci Ísidy a Osirida.
- Ptolemaios II. Filadelfos zbožstil krom své manželky také dvě své milenky, kterým postavil sochy a svatyně.

ARSINOÉ II. JAKO BOHYNĚ

- Podle stély z Mendes vstoupila do podsvětí po své smrti jako bohyně.
- Již za svého života byla kněžkou berana z Mendes.
- Ptolemaios II. Poté rozhodl, že její obrázek jako bohyně bude v každém chrámu. Nechal ji postavit také chrámy, které ji vyobrazovaly jako nezávislou egyptskou bohyni.
- Posmrtně byla otitulována jako „milovaná beranem“ a „bohyně milující bratra“.
- Arsinoé II. tak existovala separátně v jednom případě jako součást *Theoi Adelphoi* a v druhém případě odděleně jako egyptská bohyně často ztotožňována s Ísidou.
- Byla také oblíbenou řeckou bohyní ztotožňovanou s Hérrou, Démétrou – hlavně ale s Afrodítou (Afrodité Euploia – patronka námořníků).

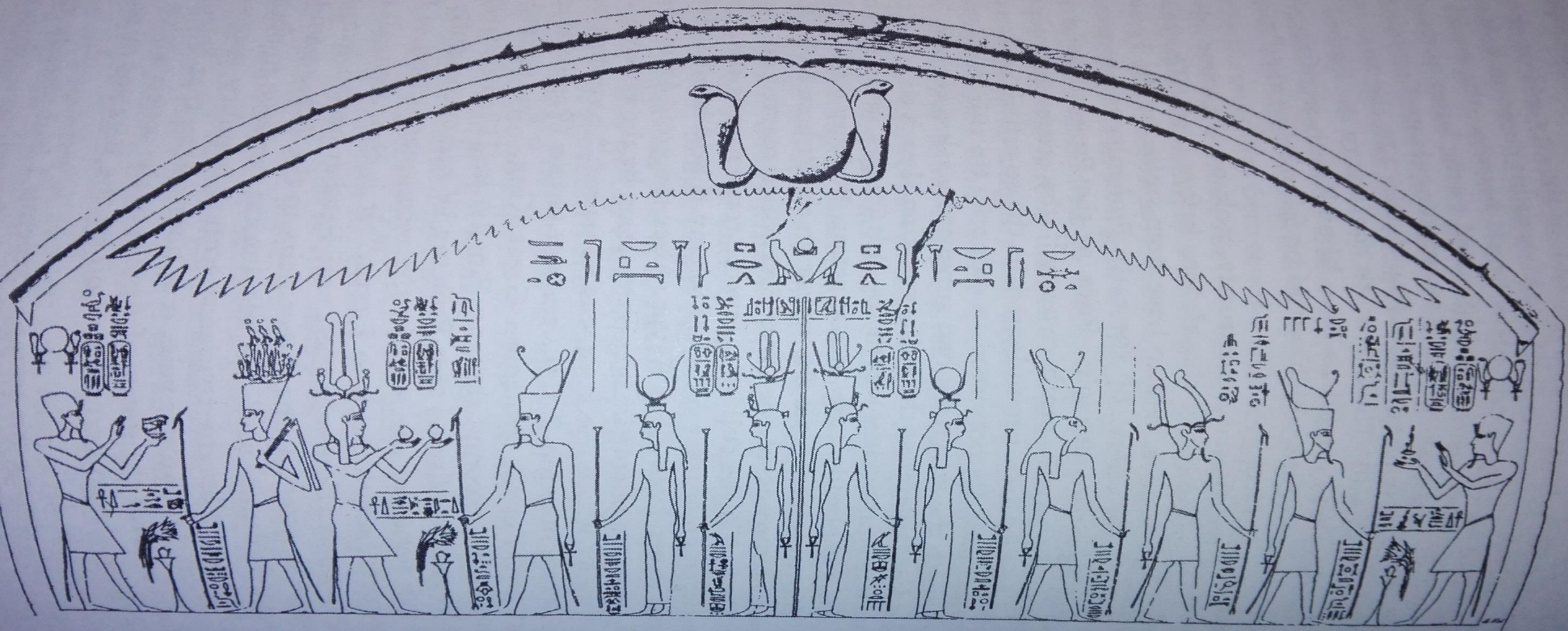

Figure 3.1 Top part of the Pithom Stele, reproduced from Grzybek (1990) plate on p. 212 (after E. Naville); see p. 113, note 15. Three sacrifice scenes beneath winged sun: (right) Ptolemy II before Atum, Osiris, Horus, Isis and Arsinoe II; (centre left) Ptolemy II facing Atum, Isis and Arsinoe II; (far left) Ptolemy II facing his 'father'.

with
 severe
 severe
 ial f
 Sais
 of H
 Great
 his
 he
 of H
 ene
 agai
 fact
 only
 extre
 was
 Cart
 Sacri

Fig
 the
 the
 a dd
 of L
 Car.

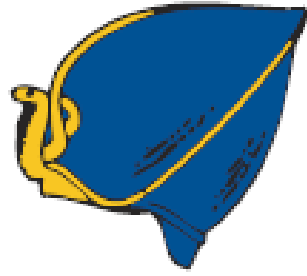

Source 2.3.2

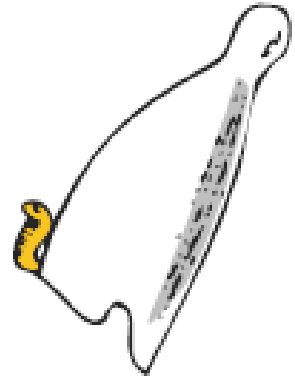
An artist's impression of the kings' and the pharaohs' crowns

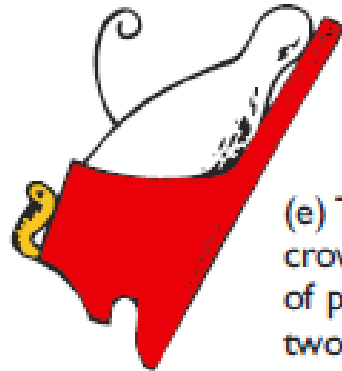
(a) The nemes — a soft headcloth usually made of linen

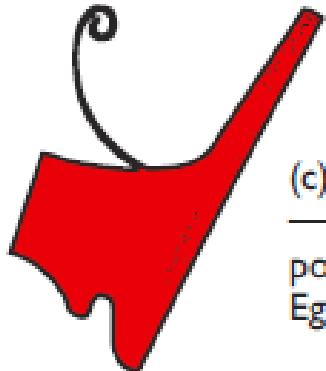
(d) The khepresh — the blue war crown worn when the Egyptian pharaoh went to war as the head of the army, used from the eighteenth dynasty onwards

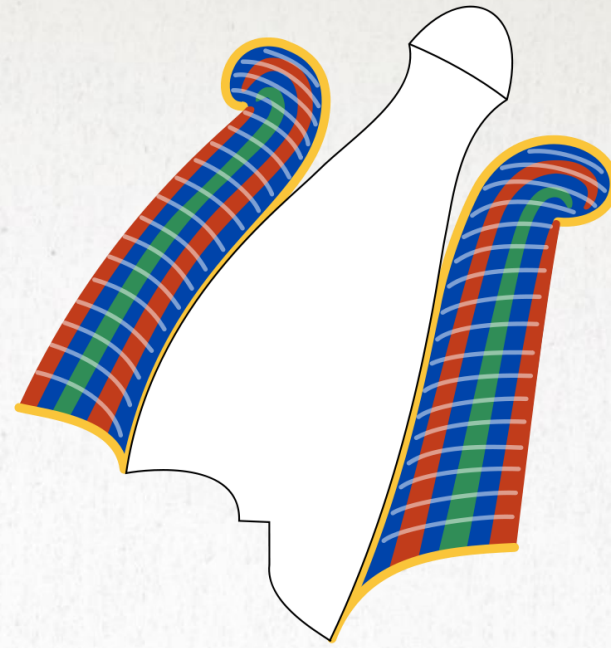
(b) The white crown — the symbol of power over Upper Egypt

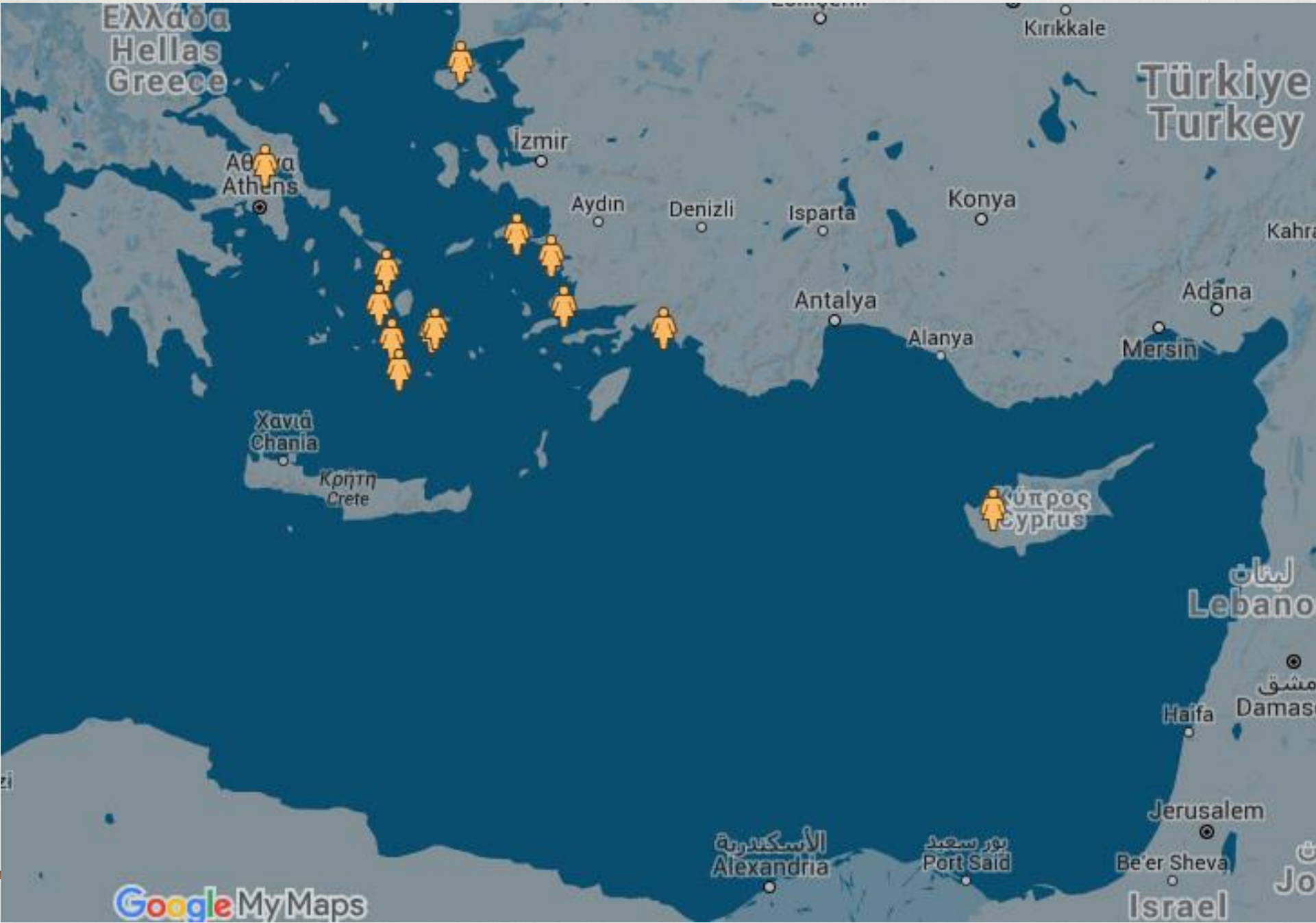
(e) The double crown — the symbol of power over the two lands

(c) The red crown — the symbol of power over Lower Egypt

PTOLEMAIOS III. EUERGETÉS

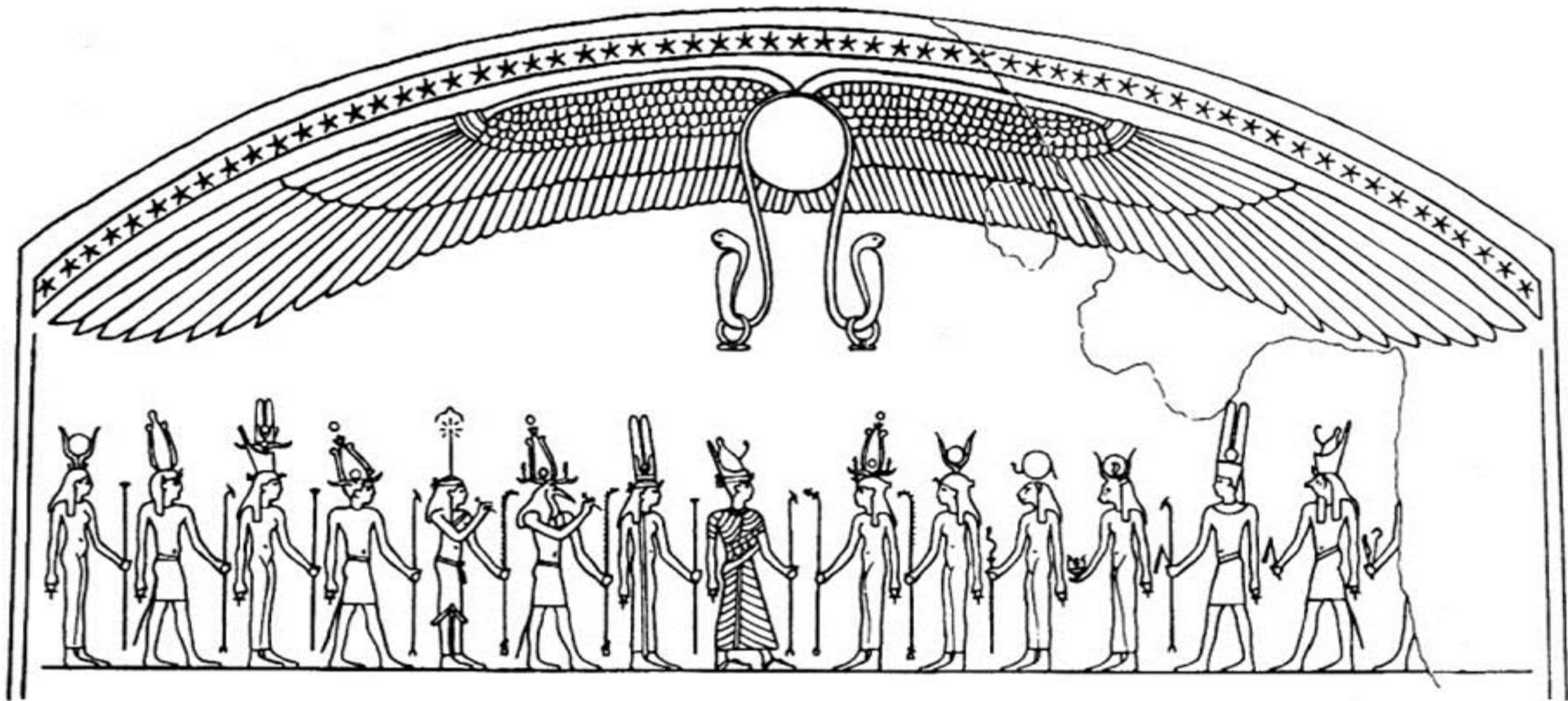
- Vláda od 246 př. n. l. – 222 př. n. l.
- Trůnní jméno: *Iwa-en-netjerwy-senwy Setep-amun* (Dědic sourozeneckých bohů, vyvolený Amonem)
- Stylizoval se jako syn *Theoi Adelphoi*, ačkoli jeho matka byla vyhnaná Arsinoé I. Ta se v oficiálních rodokmenech Ptolemaiovců nadále neobjevuje.
- Manželka Bereniké II. (sestřenice) Byla vyobrazována v rovnocenném postavení ke svému manželovi (Tento motiv naposled u Achnatona a Nefertiti nebo Rammesse II.)
- Podporovali stavění chrámů a díky tomu získali titul *Euergetai* (dobrotiví).
- Přidání do kultu Alexandra jako *Theoi Euergetai*.

BERENIKÉ II.

- Její kult nebyl tak signifikantní jako u Arsinoé II.
- Vývoj kultu již za života Bereniké II.
- Když byl Ptolemaios III. v 3. syrské válce, Bereniké II. přísahala, že věnuje v chrámu Arsinoé kadeř svých vlasů, pokud se její manžel vrátí v pořádku. Obdobný akt činí truchlící Ísis (Plútarchos, *De Iside et Osiride* 14).

BASILEUS – KONCEPT HELÉNISTICKÉHO VLADAŘE

- Alexander Veliký zavedl velice specifický typ královského úřadu (zvaný jednoduše *basileus* – král).
- Alexander vládl zemím, které „dobyl kopím“ a vládl jim zcela podle vlastního uvážení.
- Vládl jako charismatický **nadnárodní** vůdce a dobyvatel.
- Ptolemaiovci navázali na model vládnutí Alexandra a titul *basileus* převzali.
- Ptolemaiovci také připomínali Nektaneba II. jako otce Alexandra = Ptolemaiovci jako navazující na přímou vládu egyptských panovníků
- Zároveň hrdí na makedonský původ (při působení v Řecku); Pausaniás o vítězství Ptolemaia v Delfských hrách (X.7.8.) „s dvěma hříbaty Makedoňan Ptolemaios. Králové v Egyptě si rádi nechali říkat Makedonští, jak jimi také skutečně byli.“

BASILEUS – KONCEPT HELÉNISTICKÉHO VLADAŘE

- Zatímco faraonova moc je národní (lokální) a omezována společenstvím mocných a autonomních egyptských kněží, *basileus* byl koncept soustředící veškerou moc a státní principy do jedné osoby. Ptolemaiovci tak museli tyto dva způsoby královského úřadu harmonizovat.
- Oproti faraonovi, ptolemaiovský vladař nebyl „králem Egypta“ – jeho království nebylo vázáno na specifický národ nebo území. Král je stát.
- Ptolemaiovci „přeformátovali“ faraonský úřad do podoby odpovídající konceptu *basileus*.
- Ptolemaiovský vladař měl být podle Alexandrova vzoru neporazitelný a podporován bohy a měl by to prokázat ve válce.
- Faraon jako „vítězící Horus“ byl takto dříve chápán spíše v **mytické** a **kultické** rovině (viz Ptolemaios III na zdi v Karnaku).
- Legitimizace válek za hranicemi Egypta – anti-perská nálada Egypta, navrácení egyptských artefaktů

BASILEUS – KONCEPT HELÉNISTICKÉHO VLADAŘE

- *Basileus* byl titul spojen s očekáváními
- Jeho nositel by měl být zachránce, osvoboditel, ochránce, dárce plodnosti. Proto také přívlastky *Euergetés*, *Sótér*. Ptolemaiovští vladaři válčili a darovali peníze a obilí chrámům a jiným zemím (např. Athénám, ostrovu Rhodos)
- Ptolemaiovský vladař věřil, že když naplní očekávání spojená s titulem *basileus*, získá si loajální a uctívající poddané.
- Mnoho dochovaných dopisů běžných lidí adresovaných přímo Ptolemaiovi svědčí o tom, že král byl považován za zdroj spravedlnosti a přímý partner v dialogu.
- Bohatství krále bylo materiální demonstrací úspěchu, proto ho Ptolemaiovcí dávali na odiv a kladli důraz na blízkost s Dionýsem.

BASILEUS – KONCEPT HELÉNISTICKÉHO VLADAŘE

- To ale neznamená, že by takový model vládnutí nebyl atraktivní pro egyptskou stranu (v podstatě byly všechny atributy, rituální a mytické úlohy faraona zachovány).
- Přívlastky jako *Euergetés* nebo *Sótér* korespondovaly s egyptskou představou o faraonovi.
- *Sótér* (zachránce) byl přívlastek, který zároveň vystihoval aspekt ochrany boha Hora.
- *Euergetés* (dobrotivý) je zase spojen s ctností a starostí o bohy a chrámy.
- *Theoi Adelphoi* jako obraz Ísidy a Osirida.
- Ptolemaiovský odkaz – silná pozice královen; vedlo až k momentům, kdy královny vládly samy (Kleopatra II, III a VII)

PTOLEMAIOS IV. FILOPATÓR

- Vládl od 221 př. n. l. do 205 př. n. l.
- Manželka jeho sestra Arsinoé III.
- Poslední vladař Ptolemaiovců, který držel při životě obraz harmonické vládnoucí dynastie.

PTOLEMAIOS IV. FILOPATÓR A BITVA O GAZU (RAFÁH)

- Antiochos III. Megás (Seleukovec) obrátil svou pozornost k Sýrii a Egyptu (4. syrská válka; 219-217 př. n. l.).
- Antiochos III. Megás se střetl s Ptolemaiem IV. Filopatórem v rozhodující bitvě o Gazu v roce 217 př. n. l.
- Čísla podle Polybia:
 - a) Ptolemaios: 70 000 pěchoty, 5000 kavalerie, 73 válečných slonů
 - b) Antiochos: 62 000 pěchoty, 6000 kavalerie, 102 válečných slonů

PTOLEMAIOS IV. FILOPATÓR A BITVA O GAZU (RAFÁH)

- Velkolepé vítězství zachyceno v Egyptě na stéle. Prvek typický pro basilea zachycen egyptsky.
 - Kněží na ní oslavují Ptolemaia IV. Filopatóra.
 - Tímto vítězstvím faraon splnil povinnost a znovu ustanovil řád.
 - Vítězství rezonovalo v mytické rovině.
 - Bohové ho měli ve snu ujistit, že zvítězí.
 - Pobil svoje nepřátele stejně jako Horus a král se vrátil do Egypta v den narozenin tohoto boha.
 - Jako nový Horus se plavil na bárce po Nilu.
 - Takovou interpretaci nechal vytesat do kamene a umístil před chrámy.
-

PTOLEMAIOS IV. FILOPATÓR A POVSTANÍ

- Ptolemaios IV. ubránil Sýrii, ale obrovsky se u toho ekonomicky vyčerpal.
- Navíc musel rekrutovat okolo 20 000 původních Egyptanů, aby se vycvičili v řeckém stylu boje.
- Egyptané pomohli vybojovat vítězství a ochránit hranice Egypta.
- Při výcviku a ve válce ale byli svědky extravagance a bohatství královského dvora. Poté se vrátili do svých chudých vesnic a obydlí.
- Takto ekonomicky unavená země dál slábla a nakonec přišlo povstání obyvatel proti Ptolemaiovcům.
- V dochovaných kronikách se píše, že v této době už vladař neudržoval *Maat*.

PTOLEMAIOS IV. FILOPATÓR A POVSTANÍ

- Povstání v Horním Egyptě a jejich vlastní faraon v Thébách od 206-186 př. n. l.
- Nejdříve tam vládl Herwennefer a poté Ankhwennefer.
- Deklarovali, že oživili dobu, kdy lidem vládl Osiris.
- V roce 186 př. n. l. povstání vojensky potlačeno.
- Ankhwennefer byl zajat a musel uznat a zbožštit ptolemaiovskou dynastii.
- Na žádost kněží byl omilostněn.

PTOLEMAIOS IV. FILOPATÓR A HROB ALEXANDRA

- Doposud byly ptolemaiovské páry pohřbeny individuálně poblíž hrobky Alexandra Velikého
- Ptolemaios IV. Je nechal přesunout spolu s Alexandrem do společné hrobky s pyramidální strukturou v Alexandrii.
- Jednalo se o Alexandrův již třetí hrob; pravděpodobně představen v rámci slavností Ptolemaia v roce 215/214 př.n.l.

